

ABDULLA AVLONIY ASARLARINING BADIY XUSUSIYATLARI

Rustamov Qalandar Ravshan o'g'li

TDPU talabasi

M.A.Omanova

Ilmiy rahbar: TDPU dotsent v.b., PhD

Annotatsiya: *Mazkur maqolada Abdulla Avloniyning “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” nomli to’rt qismdan iborat to’plamiga kiruvchi “Birinchi muallim” va “Ikkinchi muallim” asarlaridagi, “Maktab gulistoni”dagi she’rlarning badiiy xususiyatlari, asarning ta’limiy ahamiyati haqida ma’lumotlar berilgan.*

Kalit so’zlar: *Badiiy, “Adabiyot yoxud milliy she’rlar”, she’riyat, xulq, mumtoz, ta’limiy, axloqiy, tarbiyaviy.*

Barkamol va har tomonlama salohiyatli yoshlarni tarbiyalash masalasi har bir ijodkor asarlarining bosh g’oyasi sanaladi. Odob-axloq, tarbiya tushunchalarini o’z asarlarining asosiy poydevori sifatida ilgari surgan, o’zbek dramaturgiyasi va teatrining yangicha maorifi va matbuotining asoschilaridan sanalmish Abdulla Avloniy 1878-1934 yillarda yashab ijod etgan.

Addulla Avloniy arab va fors tillarini yoshlikdagi mustaqil mutolaa vaqtida egallagan. U matbuot ishlarida faol ishtirok etish bilan birga “Adabiyot yoxud milliy she’rlar” nomli to’rt qismdan iborat to’plamning birinchi kitobini “Birinchi muallim” va “Ikkinchi muallim” deb nomlaydi. Bu asarlardagi o’nlab she’rlar, she’riy hikoya va masallar o’zbek bolalar she’riyatining ilk sahifalarini tashkil qiladi. Jumladan, shoirning “Ikkinchi muallim”dagi “Maktabga da’vat” she’rida muallif bevosita yosh kitobxonga murojaat qilib yozadi:

Boqdi Gunash panjaradan bizlara,
Yotma deyr barcha o’g’il qizlara.
Nolayi faryod qilib barcha qush:
Maktabingiz vaqti,-deyr sizlara.
Boshladi har kirn o’z ishin ishlara,
Siz-da turing, maktabingiz izlara.
Siz-da kitoblarni(ng) oling shavq ila,
Tez yuguring ilm yo’lin gezlara.

Shoir ta’kidida tong otishi, uyqudan ko’z ochish vaqti yetganligi o’z va ramziy ma’no kasb etgan. Avvalo, saharda chiqqan quyosh panjaradan mo’ralab, uxlab yotgan bolakayni o’z nurlari bilan erkalab uyg’otishi, shuningdek, tongqushlaru chug’urchuqlar, bolari-yu buzoqlarni erta uyg’otib, kundalik “mashg’ulot”iga undagani kabi kichkintoy o’g’il-qizlarga ham kitob-daftarni qo’lga olib, ilm yo’lini izlashga da’vat etayotgani anglashiladi. Bundan tashqari, she’r mazmunida jaholat

va g'aflat uyqusidan uyg'onish, o'zligini anglash tuyg'usi ham mavjud. Shoirning "Ikkinchi muallim"dagi "Maktab" she'rida ham yosh kitobxonlar-maktab o'quvchilariga murojaati seziladi:

Maktab uyi-dorul-omon, Maktab hayoti jovidon, Maktab safoyi qalbi jon,
G'ayrat qilib o'qing, o'g'lon!

She'rdagi maktab tinchlik, omonlik uyi, hayot manbayi, qalblarga yaxshilik, ravshanlik keltiruvchi joy sifatida tasvirlanishi bilan birga, u axloq-odob uyi, Allohning ehsoni va bir ajib gulshan sifatida talqin etiladi. Muallifning "Maktab gulistoni" kitobidagi "Maktab" she'rida ham ushbu fikrlar mantiqan davom etadi:

Firdavsi jinon maktab, nodonlarga jon maktab, Bilgan kishiga qadrin, bir dorulomon maktab. Johillara g'am maktab, yalqovlarga kam maktab, Husnixat kishilarga chin ruhi ravon maktab. Jonim, o'qungiz maktab, boru yo'qingiz maktab, Sizlar uchun, avlodim, bog'u guliston maktab [4; 203]

Shunga o'xshash, "Maktab" nomli she'r A.Avloniyning "Adabiyot yoxud milliy she'rlardan 2-juzv" kitobida ham uchrashi bejiz emas. Unda maktab ta'rifining yanada yangi qirralari bo'rtib turadi.

Ko'rinadiki, she'rlar mavzu jihatdan bir, ammo ularning talqini, badiiy ifodasi murakkablasha borgan. Birinchi she'rdagi shoir yosh kitobxonni o'qishga, ilm-ma'rifatga targ'ib qilsa, ikkinchi she'rdagi maktabning kimlarga foyda-yu qanday kishilarga zarar ekani qiyoslanadi; uchinchi she'rdagi esa maktabning alohida manfaatlari xususida emas, umummillat va yurtga keltiradigan foydalari tilga olinadi.

Abdulla Avloniy bolalarga samimiy fikrlarini o'ynoqi satrlarda tasvirlash bilan birga, Vatan va uning qismati bilan bog'liq jiddiy mulohazalarni-da bayon etadi.

Jumladan, "Vatan" nomli she'rida ona-yurtning noz-ne'matlari, boyliklari ta'rif tavsif etiladi. Shu bilan birga, onaday aziz, mushfiq go'sha haqidagi qayg'uli nola yangraydi:

Onamizsan! Bizning mushfiq onamizsan!

Javlon urib yashaydurgon xonamizsan!

Seni sotmoq mumkinmidur, o'zing o'yla,

Tiling bo'lsa, hasratlaring tuzuk so'yla!..

Sotib-sotib qoladurmiz g'amga botib,

Boyqush kabi vayronada yotib-yotib.

Shoir o'tmishda ma'rifat gulshani bo'lgan yurtimizning jaholat botqog'iga

botganidan afsuslar chekib, vatanimiz tobora vayronaga aylanayotgani, ilm-ma'rifatga oshno bo'lishgina kishilarni bu g'amdan qutqazishini ta'kidlaydi. Shu ma'noda shoirning "Ilmga targ'ib", "Jaholat", "Istiqboldan orzularim", "Millatga salom" she'rlari millat farzandlariga xitob tarzida bitilgan.

Umuman, Abdulla Avloniy "Birinchi muallim" va "Ikkinchi muallim" kitoblarida yosh kitobxonlar tafakkuriga mos ilm xosiyati va ilmsizlik oqibati to'g'risida

pandnoma tarzidagi satrlarni bitgan bo'lsa, "Maktab gulistoni"dagi she'r, hikoya va masallarda ijtimoiy dolzarb muammolarni ham qamrab olishi oydinlashadi. Zero, bunday she'rlarda orqali yosh avlodni ma'rifatga da'vat etish bilan birga, ularni vatanparvar, o'z millatiga, yurtiga sadoqatli qilib tarbiyalash maqsadi ham ko'zlangan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: 2008.
2. Begali Qosimov va boshqalar. Milliy uyg'onish davri o'zbek adabiyoti. – Toshkent: Ma'naviyat, 2004.
3. Barakayev R. A. Avloniy va bolalar adabiyoti. – Toshkent: Fan, 2004.
4. Abdulla Avloniy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.